

לזכרו של משה ברי הי"ד שבחיייו שאף להמשיך את בחינת מחנה השכינה בכל מחנה ישראל, ומנוחתו כבוד בעיר הקודש והמקדש - בירושלים.

הרב שמעון לפיד

ירושלים כמקדש בשיטת הרמב"ם

ראשי פרקים:

- א. דין שילוח מצורעים מירושלים
 - 1) דין שילוח מצורעים מעיירות מוקפות חומה
 - 2) הקושי בשיטת הרמב"ם
 - 3) יישוב שיטת הרמב"ם: שני דינים בשילוח המצורע; שני דינים בשתי פרשיות
 - 4) אין מצוות עשה נפרדת לגבי מחנה ישראל, ואף לא מלקות נוטפות
 - 5) קדושת "מחנה שכינה" מתפשטת לירושלים, בעניני השראת שכינה ב"מחנה ישראל"
- ב. קדושתה נתקדשה לעתיד לבוא
- ג. במשניות: "מקדש" זה ירושלים
 - 1) המקומות שבהם "מקדש" כולל את ירושלים, לדעת הרמב"ם
 - 2) יישוב שיטת הרמב"ם בפירוש המשנה, לפי דרכנו
 - 3) מקור שיטת הרמב"ם
 - 4) רש"י ותוס' חולקים על תפיסת הרמב"ם בכל המקומות
- ד. ירושלים כ"מקדש" גם בזמן חורבן בית המקדש סיכום

א. דין שילוח מצורעים מירושלים

1) דין שילוח מצורעים מעיירות המוקפות חומה

שנינו במשנה (כלים פ"א מ"ז):

עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה [משאו ארץ ישראל], שמשלחין מתוכן את המצורעים, ומסבבין לתוכן מת עד שירצו, יצא אין מחזירין אותו.

כן פסק הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ז ה"ג):

עיירות המוקפות חומה מקודשות משאר הארץ, שמשלחים מתוכן את המצורעים, ואין קוברין בתוכן מת עד שירצו שבעת טובי העיר או כל אנשי העיר.

וכן בהלכות צרעת (פ"י ה"ז):

דין המצורע שיהיה לו מושב לבדו מחוץ לעיר, שנאמר "מחוץ למחנה מושבו", ודבר זה בעיירות המוקפות חומה בארץ ישראל בלבד.

2) הקושי בשיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ג ה"ח):

וכן מצורע שנכנס לירושלים לוקה, אבל אם נכנס לשאר הערים המוקפות חומה - אף על פי שאינו רשאי, לפי שנאמר "בדד ישב" - אינו לוקה.

וכן כתב בפירוש במשניות (כלים פ"א מ"ח):

ואמרו כאן "חומה", רוצה בכך חומת ירושלים, אבל חומת איזו עיר שתהיה מארץ ישראל, ואע"פ שהמצורע יוצא ממנה, אינו חייב מלקות אם נכנס.

ותמוה הדבר, ממה נפשך: אם עיר מוקפת חומה היא בגדר 'מתנה ישראל' - יהיו חייבים עליה מלקות; ואם אינה בגדר 'מתנה ישראל' - גם איסור עשה מן התורה לא יהיה!

המאירי (בית הבחירה פסחים ריש טז.) כתב בהסבר דין זה:

אלא שבאלו אם נכנס אינו לוקה, שלא נאמר דין זה בהם אלא דרך סמך, מדכתיב "בדד ישב".

משמע שדין זה הוא מדרבנן בלבד, אסמכתא בעלמא. אבל בפשט דברי הרמב"ם משמע שדין זה דאורייתא.

ועיין בספרו המקיף של הגר"מ טיקוצ'נינסקי 'עיר הקודש והמקדש' (ח"א) שדין בנושא זה בהרחבה, ומסקנתו היא שיש שני סוגי 'מתנה', אך הדברים עדיין אינם מבוררים כל צרכם.

3) יישוב שיטת הרמב"ם: שני דינים בשילוח המצורע;

שני דינים בשתי פרשיות.

ונראה שיש שני דינים שונים בשילוח המצורע, והם נמצאים בשתי פרשיות שונות: 'תזריע' ו'נשא'.

בפרשת 'תזריע' כתוב: "בדד ישב, מחוץ למחנה מושבו" - הנושא של הפסוק הוא המצורע, הוא צריך להיות מחוץ למחנה.

ואילו בפרשת 'נשא' כתוב: "וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש... ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם". - הנושא הוא עם ישראל, המשלח את הטמאים מתוך המחנה.

פרשת 'תזריע' עוסקת בדיני המצורע, ובעקבות זאת המצורע חייב להשתלח מחוץ למחנה, חובת גברא. זה מתאים לחלק זה בספר 'ויקרא' שעוסק בדיני הטמאים.

לעומת זאת פרשת 'נשא' עוסקת בסידורו של מחנה ישראל מסביב למשכן, שזה ענינו של כל החלק הראשון של ספר 'במדבר', ובעקבות זאת חייב עם ישראל לשלח את הטמאים בגלל ש"אני ה' שוכן בתוכם".

הדינים בפרשת 'נשא' מתייחסים רק למחנה ישראל הנמצא מסביב למשכן, בעוד שהדין בפרשת 'תזריע' מתייחס למחנה ישראל באשר הוא.

ביסוד החילוק כוונתי לדעת הגר"ח מבריסק (טסנסיל סי' עב), וז"ל:

מלבד הדין שילוח מחנות שיש במצורע, שהוא זה מדיני טומאה, יש עליו דין שילוח האיסור מחנה [מ]דיני המצורע, וזהו שכתב הרמב"ם בפ"י מטומאת צרעת (ה"ז): דין המצורע שיהיה לו מושב לבדו...

ואין זה דין שילוח מחנות משום טומאה, דאין שייך זה אלא למחנה ישראל ולא לעיירות המוקפות חומה - אלא הוא דין מחדש במצורע, שיהא מושב חרץ למחנה ואסור לבוא במחנה...

לפי זה יבואר היטב הדין של הרמב"ם: מצורע משולח מחוץ לכל מחנה, אבל לוקים רק על ירושלים. הערים המוקפות חומה שאינן מסביב למשכן, עליהן נאמר רק "מחוץ למחנה מושבו", עשה בלבד ולא לאו; ואילו לגבי ירושלים, שהיא 'מחנה ישראל' שמסביב למשכן, לגביה נאמר גם הלאו "ולא יטמאו את מחניהם"¹. דוק, הלאו אינו שלא יכנסו טמאים, אלא ש"לא יטמאו את המחנה", מצד השראת השכינה שבתוך המחנה².

4) אין מצוות עשה נפרדת לגבי מחנה ישראל ואף לא מלקות נוספות

לפי הנזכר לעיל יש לבאר שתי נקודות נוספות בדברי הרמב"ם:

א. מספר המלקויות למצורע הנכנס לעזרה:

כתב הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ג ה"ט): "נכנס המצורע להר הבית לוקה שמונים", על הכניסה למחנה ישראל ועל הכניסה למחנה לויה. הקשה הכ"מ:

... וקשה, דא"כ הול"ל נמי, שאם נכנס למחנה שכינה לוקה מאה ועשרים - שהרי טימא גם מחנה שכינה, ולוקה עליו שלישיית. ואפשר, דכיון דגלי לן שאם נכנס למחנה לויה לוקה שמונים - ממילא משמע, שאם נכנס למחנה שכינה לוקה מאה ועשרים.

דבריו דחוקים, שהרי יש חידוש גדול יותר בזה שלוקה מאה ועשרים, וא"כ למה לא כתבם?

אלא ודאי יש רק שתי מלקויות. הטעם לכך הוא שיש רק שני לאוים: "לא יטמאו" ו"לא יבוא", ומספר חילוקי המלקויות הוא כמספר הלאוין.

ב. מנין המצוות:

הרמב"ם בספר המצוות כלל לא מנה את איסור הכניסה למחנה ישראל, ואפילו לא הזכירו!

1. לפי זה ניתן לומר, שדין סילוק מצורעים הוא בכל עיר המוקפת חומה, ולא דווקא המוקפת חומה מימות יהושע בן נון, שכן הוא דין במצורע עצמו - אולם בפשט הרמב"ם משמע שאינו מחלק בין דיני שילוח מצורעים, לשאר דיני בתי ערי חומה.

2. על פי יסוד זה נראה לבאר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד ביחס להמשך ההלכה (הלכות בית הבחירה פ"ז ה"ג). הרמב"ם כתב: "ואין קוברין בתוכן מת עד שירצו שבעה טובי העיר או כל אנשי העיר". ואילו הראב"ד טען: "לא שמעתי בכאן לא רצון טובי העיר ולא רצון אנשי העיר, אלא לעולם אין קוברין בהם..."

אם נאמר בדעת הרמב"ם (בשינוי קצת מהדברים הקודמים), ששילוח מחוץ למחנה דפרשת מצורע הוא לא דין בקדושת המחנה, אלא מצד מעלת המחנה - נוכל לבאר את דעת הרמב"ם: הענין בשילוח הטמאים מחוץ לעיר מוקפת חומה הוא מצד מעלת ישראל, שלא יהיו עמם מצורעים ומתים, ולכן לגבי מתים, כשיש רצון מיוחד להכניסם - רשאים (לגבי מצורעים יש גם דין במצורע, בגברא, ולכן לא מועילה הסכמתם); כרם לדעת הראב"ד יסוד הדין נובע מקדושת מחנה ישראל, וזה לא יכול להיות תלוי ברצונם של אנשי העיר.

מצוות עשה ל"א: שנצטוונו להוציא הטמאים מן המקדש. והוא אומר יתעלה וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, ומחנה זו האמורה כאן היא מחנה שכניה אשר כמוהו לדורות - העזרה...

לא תעשה ע"ז: שהזהר כל טמא מלהכנס לכל המקדש, אשר כמוהו לדורות כל העזרה משער ניקנור ולפנים... והוא אומר יתעלה "ולא יטמאו את מחניהם" כלומר מחנה שכניה.

לא תעשה ע"ח: שהזהר כל טמא להכנס למחנה לוייה אשר כמוהו לדורות הר הבית... והכתוב שנאמר בלאו הזה הוא אמרו בטמא מקרה לילה "לא יבוא אל תוך המחנה".

מדוע לא הוזכר כאן השילוח ממחנה ישראל?
הרמב"ם מונה במנין המצוות רק מצוות שמפורשות בתורה, ולאין ישנם רק שנים: "לא יטמאו" ו"לא יבוא", לכן לא נמנה גם מחנה ישראל, לענין שילוח מצורעים. זו גם הסיבה שאין מאה ועשרים מלקות במצורע שנכנס לעזרה, שכן יש רק שני לאוין.

5) קדושת 'מחנה שכניה' מתפשטת לירושלים, בעניני השראת השכינה ב'מחנה ישראל'

עדיין תמוה: מדוע לא הוזכר כלל שהמצורע הנכנס לירושלים לוקה מדין "ולא יטמאו את מחניהם"?

ראיתי ב'קונטרס פני משה' (מובא בשיטה מקובצת החדש לפסחים סז), שפירש, שהציווי הוא להתרחק ממחנה שכניה, אלא שבמצורע, כיון שאסור להיות במחנה ישראל מדין "מחוץ למחנה מושבו", אי"כ שיעור ההרחקה ממחנה שכניה הוא מחוץ למחנה ישראל.

אבל האיסור אינו "לא יבוא" אלא "ולא יטמאו את מחניהם" (ואין זה נתינת טעם, אלא עצם האיסור) - משמע שהאיסור הוא בגלל הטומאה שבעצם הכניסה, ולא הרחקה גרידא.

לכן נראה לבאר, שהאיסור הוא על עצם הכניסה למחנה ישראל. קדושת מחנה שכניה מתפשטת גם לתוך מחנה ישראל. ל'מחנה ישראל' המקיף את המשכן, יש דין 'מחנה שכניה' לדינים הנובעים מהשראת השכינה הבאה אל המחנה מתוך כך. כיוון שמצורעים משתלחים מחוץ למחנה ישראל, טומאתם מעכבת את השראת השכינה בתוכו, ולכן לענין מצורעים יש לאו ד"לא יטמאו" גם במחנה ישראל.

לפי זה מובן, מדוע אין מצוה נפרדת על שילוח מחוץ למחנה ישראל, ומדוע אין מלקות נוספות על הכניסה למחנה ישראל מלבד מחנה שכניה - שכן שניהם נובעים מאותו יסוד.

על התמיהה מדוע לא הזכיר זאת הרמב"ם בספר המצוות ניתן לענות, שכיון שזה דין פרטי מיוחד במצורע - הוא לא הוזכר בנפרד.

ב. קדושתה נתקדשה לעתיד לבוא.

לרמב"ם, קדושת ירושלים נובעת מקדושת המקדש, וזאת ניתן לראות במקומות נוספים, והראשון שבהם הוא בדין קדושתה לעתיד לבוא.

כתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה (פ"ו הט"ז):

ולמה אני אומר במקדש וירושלים, קדושה ראשונה קדושה לעתיד לבוא - ובקדושת שאר ארץ ישראל, לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן, לא קדושה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר "והשמתי את מקדשיכם", ואמרו חכמים: אף על פי ששוממין, בקדושתן הם עומדים...

מפורשים הדברים, שלדעת הרמב"ם קדושת ירושלים היא חלק מקדושת המקדש, ולכן היא קדושה בקדושת שכינה, עד כדי כך שהביטוי 'מקדשיכם' מתייחס גם אליה בתור חלק מהמקדש.

מענין הדבר, שלאותה מסקנה הלכתית (שקדושת ירושלים והמקדש התקדשה לעתיד לבוא) הגיעו בעלי התוספות (יבמות פב: ד"ה ירושה), אך לא נתנו לה את הנימוק שנתן הרמב"ם וז"ל:

השיב ר"י, שלמעשרות ודאי לא קדושה הארץ לעתיד, אבל קדושת ירושלים והבית קדושה, (א) שקדושת מחיצות קיימא כל שעה, מ"אשר לו חומה", דדרשינן אע"פ שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן. (ב) אי נמי קדושת ירושלים משום דאיקרי נחלה אין לה הפסק. (ג) אי נמי משום דכתיב "זאת מנחת עדי עד".

ג. במשניות 'מקדשי' זה ירושלים.

1) המקומות שבהם "מקדש" כולל את ירושלים, לדעת הרמב"ם.

כשמוזכרים במשנה דינים שונים לימקדשי ולימדינה, כותב הרמב"ם שירושלים כלולה ב'מקדשי':

א. מעשר שני פי"ג מ"ד: "פירות בירושלים ומעות במדינה".

פהמ"ש: "מדינה: נקרא כל מקום מערי ארץ ישראל חוץ מירושלים".

ב. שקלים פי"א מ"ג: "בחמשה עשר בו, שולחנות היו יושבים במדינה בעשרים וחמשה ישבו במקדש".

פהמ"ש: "מדינה' שם לשאר ערי ארץ ישראל מלבד ירושלים, וכבר ביארנו את זה במסכת מעשר שני".

ג. סוכה פי"ג מ"י: "בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד".

פהמ"ש: "מדינה היא שאר ארץ ישראל חוץ מירושלים, וכבר ביארנו זה במסכת מעשר שני".

ד. ר"ה פי"ד מ"א: "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה".

פהמ"ש: "כבר בארנו לך כמה פעמים כי מקדש נקראת ירושלים כולה, ומדינה שאר ארץ ישראל".

על דין זה חזר גם בהלכה (שופר פ"ב ה"ח), וגם בפירוש המיוחד לרמב"ם על ראש השנה.

2) יישוב שיטת הרמב"ם בפירוש המשנה, לפי דרכנו

על שיטת הרמב"ם קשה מכמה משניות:
המשניות בסוף עירובין פ"י י"א-י"ד: איסורי שבות שהתירו במקדש אבל לא במדינה.

סוכה פ"ז מ"ט: במקדש אומרים הכהנים את השם ככתבו אבל לא במדינה.
מנחות פ"י מ"ו: העומר היה מתיר במדינה, ושתי הלחם במקדש.
בכורות פ"ו מ"ב: "ואלו שאין שוחטין עליהם [בגלל חוס] לא במקדש ולא במדינה".

ממשניות אלו מוכח בעליל כי 'מקדש', הכוונה היא למקדש עצמו בלבד, ואילו ירושלים נכללת ב'מדינה'.

זו הסיבה שמרבית המפרשים, ובראשם רש"י ובית מדרשו, ואפילו מחכמי ספרד שהודו במשנה מסוימת לרמב"ם - חלקו על שיטת הרמב"ם.

לאור מה שהעלינו לעיל בענין שילוח מצורעים, נראה ליישב; ירושלים היא 'מקדש' רק מצד היותה 'מחנה' ישראל המקיף את מחנה שכינה, ולענין זה קדושת המקדש מתפשטת אליה, כשם שרק לענין שילוח מצורעים נמשך אליה שם 'מחנה שכינה'; אך לעניני עבודת בית המקדש אין דינה כ'מקדש'.
לפי זה יתבארו המקרים השונים:

ירושלים היא בגדר של 'לפני ה'" (לענין לולב ומעשר שני), שכן מחנה ישראל הוא מסביב למשכן, ועליו נאמר "אשר אני שוכן בתוכם"; לענין גביית השקלים מעם ישראל למקדש, ירושלים כולה היא בבחינת מקדש; תקיעת שופר היא בכל מחנה ישראל הצמוד למקדש.

אבל לעניני עבודת המקדש, לדברים השייכים ל'מחנה שכינה' בלבד, בזה אין ירושלים כמקדש: לא התירו שבות אלא לעבודת המקדש; הכהנים נשאו כפיהם בבית המקדש בגדר עבודה מיוחדת במקדש; שתי הלחם התירו את הבאת המנחות למקדש, ולעניני הקרבת קרבנות אין דין ירושלים כמקדש.

3) מקור שיטת הרמב"ם

כשיטת הרמב"ם כתב הר"ח (סוכה מד), ובעצם, מקור הדברים הוא בירושלמי סוכה (פ"ג ה"ג):

"ושמחתם לפני ה' א-להיכם שבעת ימים" - בירושלים.

ועוד הביאו ראיה מזה שכתוב (פסחים פ"י מ"ג): "ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח"³.

ונראה להביא ראיה נוספת מאבות פ"ה מ"ה "עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש ... ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים, ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים" - וגם כאן מדובר על ירושלים כמחנה ישראל של עולי הרגל המקיף את מחנה השכינה.

ויתכן שהרמב"ם בגלל הבנתו את ירושלים כמקדש העדיף להדחק בכמה משניות, מאשר לפרש שימקדש' אינו כולל את ירושלים.

3. בנושא זה הרחיבו ראשונים ואחרונים מאד ועיין תוספתא כפשוטה ר"ה פ"ב 30-32 ובמקורות שהביא.

4) רש"י ותוס' חולקים על תפיסת הרמב"ם בכל המקומות

בכל שלשת התחומים שהראינו בהם את שיטת הרמב"ם, שירושלים דינה כמקדש, רש"י ובעלי התוס' חולקים עליו וסוברים שירושלים דינה כארץ ישראל. רש"י ותוס' (ד"ה כט. ד"ה אבל) חולקים על הרמב"ם, וסוברים שירושלים היא חלק מיהמדינה ולא מה'מקדש'. הם לשיטתם בהבנת קדושת ירושלים (כפי שהבאנו לעיל מתוס' יבמות). מצאנו גם שהם חולקים על הרמב"ם בדין ערי חומה (עין ר"ש על המשנה בכלים פ"א מ"ז).

ד. ירושלים כימקדשי גם בזמן חורבן בית המקדש

הרב קאפח שליט"א כתב בספרו על הרמב"ם (הלכות לולב פ"ג ה"ג), שירושלים נחשבת כימקדש רק בזמן שביהמ"ק קיים, ואלו דבריו:

ולכאורה תמוה, למה ציין לרחוק, כלומר למעשר שני, היה יכול לציין לקרוב, כלומר לשקלים, אלא הא קמ"ל ד"לפני ה' א-להיכם" שבלולב, יליף מן "ואכלת לפני ה' א-להיך מעשר": מה התם בכל ירושלים, אף הכא בכל ירושלים. ומינה, מה התם לא קרינן בכל ירושלים לפני ה' אלא בזמן שיש מקדש... אף הכא אין שם מקדש חל על כל ירושלים אלא בזמן שהבית עומד על תילו...

את הקושיא שלו מזה שהרמב"ם ציין למשנה בשקלים, נראה ליישב באופן יותר פשוט.

רק מהמשנה שם מוכח בבירור שימקדשי היא ירושלים. ממילא אין הכרח להצמדה שבין מעשר שני ללולב. אמנם ניתן לקבל את דבריו גם ללא הראיה ולומר, שכשם ש"לפני ה'" האמור במעשר שני, קיים רק כשהמקדש קיים, כן הוא הדבר גם בלולב.

אבל נראה שאין מסקנתו בענין שם המקדש על ירושלים נכונה. הוא הבין שירושלים נקראת מקדש רק כשבית המקדש קיים, ואף חזר על זה בסוף דבריו וז"ל: "ירושלים היא 'מקדש' רק בזמן שבית המקדש קיים." - אבל נראה שאין הדבר כן.

הרמב"ם לגבי קדושת ירושלים בזמן הזה כתב שקדשה לעתיד לבוא, והסתמך על הפסוק "והשמותי את מקדשיכם", מכאן מוכח ששם 'מקדש' חל על ירושלים גם בזמן חורבן המקדש!

אלא ברור ששם 'מקדש' חל על ירושלים גם בזמן הזה.

למרות זאת נראה שאין מדאורייתא חובת נטילת לולב בזמן הזה בירושלים. הרב קאפח הביא לזה ראיה טובה: "מה מקום לתקן לה זכר... ומתקינן זכר לדבר שחלף ואיננו קיים".

אבל אין להסיק מכך שרק ירושלים אין דינה כמקדש, שאם כן נשוב ונקשה: והרי קדושת המקדש קידשה לעתיד לבוא, ומקריבים אע"פ שאין בית, לכן חובת נטילת לולב תהיה לכל הפחות בעזרה, וא"כ מה מקום לתקן זכר למקדשי כשניתן לקיים את הדבר בפועל במקום המקדש. ואין לומר שכיון שאנו טמאי מתים אין אנו יכולים להכנס לעזרה, שהרי תקנה זו של זכר למקדש תיקן רבן יוחנן בן זכאי, ובזמנו עדיין היה אפר פרה אדומה! אלא על כרחנו אין הדבר תלוי

בקדושתה של ירושלים והמקדש אלא בבנין בית המקדש, ואין הדבר קשור כלל להיותה של ירושלים חלק מהמקדש מבחינת הקדושה. מהי הסיבה שאין נוטלים לולב במקדש היום? אולי בגלל שללא בית המקדש בטל הגדר של "לפני ה'". ויותר נראה, שכיום א"א לקיים את "ושמחתם לפני ה'", כאשר בית קדשנו ותפארתנו חרב לעינינו.

סיכום

ראינו שלרמב"ם קדושת ירושלים נובעת מקדושת המקדש, והיא חלק ממנו. זה מתבטא בכמה תחומים:

1. ירושלים היא גדר 'מחנה ישראל' האמור בפרשת 'נשא', שהוא קדוש בקדושת שכינה, לגביה חל דין "ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם", ולכן מצורע שנכנס אליה לוקה; ואילו לשאר ערי חומה יש דין 'מחנה ישראל' סתם, וחל לגביהם הדין האמור בפרשת 'תזריע' - "בדד ישב", מדיני המצורע.
2. קדושת ירושלים כקדושת המקדש - קדשה לעתיד לבוא, בגלל שקדושתם קדושת שכינה ושכינה אינה בטלה.
- הביטוי 'מקדשיכם' מתייחס לירושלים גם לאחר חורבן המקדש.
3. המשנה כוללת בביטוי 'מקדשי' גם את ירושלים, ואכן, ירושלים היא "לפני ה'" לענין לולב, ונכללת בכלל 'מקדשי' לענין גביית שקלים ולענין תקיעת שופר בשבת. הכלל הוא שירושלים יש לה בחינת 'מקדשי' לגדרי 'מחנה ישראל' הצמוד למקדש, ואילו לעניני העבודה שעוסקים בהם רק בבית המקדש, היא בבחינת 'מדינה'.

שלשת התחומים השונים שלמדנו, מראים על היקף ורוחב שיטת הרמב"ם בענין ירושלים.

כן ראינו שניתן ללמוד מכל תחום על התחומים האחרים. על פי הגדר שלמדנו משילוח מצורעים יישבנו את שיטת הרמב"ם בפירוש המשנה; ומהרמב"ם בעניני קדושת ירושלים למדנו שדין ירושלים כמקדש הוא גם בזמן הזה.

שבועות

"כי מציון תצא תורה ודבר הי מירושלם". (ישעיהו ב,ג)

היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם... (ב"ד פ"א,א)

אין הקב"ה גואל את ישראל אלא כדי שיעשו התורה,
ואילולי לא עזבו את התורה לא היו גולים לעולם...
(שוחר טוב ק"ט)

בזכותא דאורייתא יפקון ישראל מן גלותא. (זהר ואתחנן דע)

ובימינו אלה אין שום ספק שעוד הפעם אורו של משיח,
אור של גאולה בבחינת תעלומה, מופיע ומתנוצץ לפנינו,
ומרוב הזוהר, המעולף בעיקרו בעובי חושך, עד כדי
הסתרה נוראה, שהיא הולכת ונמשכת מאז אשר דבר הי
בא אל הרועה הנאמן ללמד לדורות, כי העב-הענן
המסתיר את האור העליון הוא הענן המכין את
ההתגלות של אורו, - וכל הקשורים בקדושת ישראל,
וקדושתה של תורה, שהיא לעד ולעולם מקור הגאולה,
יבינו וידעו כי מעב הענן המסתיר את האור הא-להי, תצא
אורה אשר תופיע על הנשמות כולן, על כל ישראל ומהם
על כל העמים, וכי "הנה אנכי בא אליך בעב הענן",
במסתרים, במעשים אשר מבין הקרואים לעמוד בראשם
ולעשותם, ישנם כאלה שאינם יודעים כלל את ערכם ואת
מהותם, ביחס לתפקידם ההשגחיי העליון, הם נקראים
בשםם ולא ידעו מי הוא הקורא אותם...

אבל הסוף של ההסתרה הנוראה הזאת, תהיה ההופעה
היותר אדירה והיותר נצחית: " בעבור ישמע העם בדברי
עמך וגם בך יאמינו לעולם".

ומאופל וממסתור, עיני עורים תראינה באור חדש, אשר
יופיע על ציון ועל מקראיה במהרה בימינו אמן.

(מאמרי הראי"ה ח"א עמ' 170)

ברכת התורה בתלמודה של ירושלים / הרב אליעזר ולדמן
הלכה למשה מסיני / הרב אביגדור שילה
מצווה אחת / פרופ' משה חלמיש